

КЛАСИЦИ МАРКСИЗМА И НАЦИОНАЛНО ПИТАЊЕ

Циљ и методологија рада. — Нација је феномен који поново заокупља пажњу савременог света, „дознатих” политичара и теоретичара, као и „обичних” људи, који покушавају да дају тумачење њене рењесансе. Настајање нације везује се за период стварања буржоаског друштва; њено постојање тесно је повезано са релативно малим етничким целинама, чије се границе помичу и бришу у савременим глобалним друштвима. Стога је на први поглед реално схватање не само марксистичких него и немарксистичких теоретичара, да нације у савременим условима губе значај; по марксистичком концепту, то је процес њиховог одумирања.

Сведоци смо да упркос овим предвиђањима, у савременом свету постоје бројни покрети за социјално ослобођење, са јаким националним обележјем; да се национално питање заоштрава и у релативно стабилним друштвима, у којима је сфера националног изгледала одавно несумњива; и да се у периоду заоштраених економских противуречности говори о појави „националног економизма”.

То указује на потребу поновног сагледавања бића нације, у њеном социолошко-политичком смислу и у историјском току њеног развика, посебно у социјалистичким земљама.

Циљ овог рада јесте да истакне основне поставке класика марксизма, нарочито Лењина, о суштини нације; и да укаже на неке проблеме са којима су се суочавале социјалистичке земље вишенационалног састава. Најпре ћемо се осврнути на порекло и настанак нација, и разграничење грађанске и марксистичке мисли о нацији. Потом ћемо указати на допринос совјетске и југословенске теорије и праксе питању нације у савременим условима, а посебно са њиховим решењем националног питања у оквиру федерације. Коначно, поставићемо проблем национализма, са посебним освртом на југословенско искуство.

Постанак нације. Терминологија разграничења. — Појам „народ” и „нација” често се међусобно изједначавају, и то чине не само ланци већ и идеолози. За нацију се понекад употребљава израз „националност”, „националитет”, а у правопису српскохрватског језика од 1963. реч „националност” означава националне мањине и мање етничке групе. Реч „народ” се понекад користи као друго име за нацију, мада се чешће

употребљава у два основна значења: народ = скупи непривилегованих класа и група; народ као збирни назив за грађане (појам буржоаске формалне демократије).

Нације су историјски производ модерног индустријског друштва, чије се настајање везује за Европу 17, 18. и 19. века; нација је производ традиционалног друштва, али она постоји и у савременом друштву, а данас се нације стварају на другим континентима. То је историјска категорија, која се појавила са индустријским друштвом. Она је омогућила виши ступањ колективне идентификације, материјалне и културне цивилизације човечанства. Суштина нације је сложена и противуречна — у њој се налазе и интеграционе и дезинтеграционе снаге.

Грађанска теорија о нацији. — Буржоазија је била носилац националних тежњи, које су се у свом политичком облику јавиле као тежња за стварањем јединствених државних творевина. То је процес оформљења и покретања свих друштвених слојева, укључујући и селаштво, које је традиционално непокретљив слој. Стварање нових нација јавља се као борба за национални језик и књижевност. Тиме су превазиђени последњи остаци средњег века — национална расцепканост и подјармљеност појединим династијама, ради задовољења њихових тежњи. Процес претварања пролетаријата од „класе по себи“ у „класу за себе“, укључивао је и свест о неопходности превазилажења старих националних граница, јер је експлоатација угњетене класе била интернационалног карактера. Стога је и класна борба пролетаријата од почетка добила међународни карактер. Заплашена том револуционарном плашом, буржоазија се враћа у „наручје монархистичке, бирократске, полупфеудалне и војне реакције, од које је револуција и претрпела пораз 1849. год.“ (цит. Ф. Енгелс „Улога насиља у историји“). Основни став пролетаријата према нацијама од почетка је негирање привилегија појединих нација; од почетка се водила крајње одлучна борба против разоружавања пролетаријата буржоаским национализмом.

У теорији грађанских мислалаца постоје различите и често противуречне идеје о томе шта је нација. Нарочито се истичу француско и немачко схватање.

Немачка класична филозофија истиче неколико појмова — раса, национални дух, народна свест, што су само историјски одрази Хегеловог и Фихтесвог идеализма. У пракси, суштина њихових идеја остварила се у експанзионистичким тежњама пруских јункера. Један од водећих француских мислалаца и идеолога 19. века. Ернест Ренан, указује на разлику између немачког и француског схватања нације: немачка теорија заснована је на мистичкој идеји о заједници крви и земље, а француска ставља акценат на духовну заједницу — што је психолошки прилаз. Позадина ових различитих схватања француских и немачких теоретичара јесте дуготрајни сукоб Француске и Немачке око Алзаса и Лорена. Они су инсистирали на историјској немачкој земљи на којој живи становништво немачког језика; Французи су наглашавали духовне везе, учешће ових крајева у револуцији 1789. и прихватање револуционарних идеала које је донела Француска. Француска позитивистичка социологија додаје појам нације указујући на неке карактеристичне елементе. Један од социолога

диркемовске школе. Марсел Мос, (Marcel Mauss) дефинисао је нацију као „материјално и морално уједињено друштво које има стабилну и сталну централну власт, оивичено својим границама и показујући релативно, морално, ментално и културно јединство становништва које свесно прихвата државу и њене законе“. За ово схватање може се рећи да је утврдило форму нације, али не њену праву суштину.

Марксизам о националном питању. — Марксизам је могао да утврди квалитативну разлику, јер је не само открио противуречност у суштини нације већ као класни поглед пролетаријата активно се ангажовао на страни напредних националноослободилачких покрета. Први корак ка одвајању од расизма и спиритуализма у дефинисању нације, учинио је Ото Бауер (Otto Bauer), према коме је нација „заједница судбине“; упркос свом статичком карактеру, ово схватање даје нов квалитет у односу на ставове грађанских мислилаца Француске и Немачке. Први текст у коме се критички анализира класна суштина нације и њој супротставља револуционарни интернационализам пролетаријата јесте „Манифест комунистичке партије“ 1848: „Пролетерски покрет је самостални покрет огромне већине у интересу већине. Борба пролетаријата у почетку има вид националне борбе, али то је само њен спољни изглед. Пролетаријат пре свега руши своју националну буржоазију. Радници немају своју домовину, уједињени пролетаријат учиниће националне границе излишним“.

У свом писму Кугелману од 29. XI 1869. Маркс је показао у случају ирског националног питања колико је значајно да пролетаријат превазиђе предрасуде и утњетачку политику своје националне буржоазије: „ако енглески пролетаријат не прихвати борбу за ослобођење Ирске од енглеске владавине, онда ће енглески народ остати на поводу владајућих класа, јер он ће морати да се заједно с њима бори против Ирске“. Ово писмо настало је у периоду заоштрених противуречности, верске поцепаности и економске конкуренције између ирских и енглеских радника; то су били прави разлози њихових сукоба, које је енглеска буржоазија вештачки подржавала.

Маркс је уочио да и у редовима пролетаријата постоје колебања и извесна неразумевања процеса спајања и међусобних утицаја националних култура; једно од најосетљивијих пигања, (које ће то остати и у савременим друштвима), било је питање језика. Различити језици постојали су још пре стварања нација, и само ускогрудом националистичка логика не допушта могућност постојања различитих језика и у будућности. То је свесна политика буржоазије, али, несвесно, ова идеја се јавила у једног дела пролетаријата. Дијалектички и историјски материјализам указао је на квалитативну разлику између буржоаских револуција и пролетерских; и једне и друге биле су тесно повезане и усмеравале су прерватничке и социјалне побуде револуционарне класе са националноослободилачким тенденцијама које захватају и покрећу становништво. Али то је само један од момената сложеног и противуречног развоја нације; мења се и садржај класних интереса и начин на који се изражавају, организују и остварују. Национални односи условљени су основним економ-

ским односима, нација не може да се претвори у духовну и културну заједницу у условима ограничених могућности задовољавања личних и друштвених потреба.

Маркс није а priori негирао значај осећања националне припадности; у својим писмима Енгелсу од 1866. осуђивао је став Прудона (Proudhon) и његових следбеника, који су све национално одбацивали у потпуности. Он је наглашавао да интернационализам и класна солидарност постају главна кохезиона снага међународног пролетаријата у борби за социјално и национално ослобођење; то је битна карактеристика пролетерске револуције, у којој се остварује слобода самоодређења, слобода одвајања угњетених нација. Међутим, то не значи да су сви национално-ослободилачки и национални покрети, уопште, увек и у целини прогресивни. Маркс је допуштао могућност појаве шовинизма и у редовима пролетаријата у посебним условима и под утицајем националне буржоазије. Он је указао на појаву, која се у историји догодила већ више пута да се пренаглашене тенденције подударују са најназаднијим процесима у животу једног друштва. Уколико је револуционарна улога буржоазије опадала са порастом противуречности у друштву, радничка класа се јавила као снага која је способна да прихвати и понесе борбу за национално ослобођење, али остварену у суштини социјалистичке револуције. Енгелс је тај процес изразио у свом писму Кауцком од 7. 2. 1882: „Уклањање националног угњетавања је основни услов сваког здравог и слободног развитка”.

Основне концепције Маркса и Енгелса о националном питању настале су у историјским условима либералног капитализма. Тек Лењин је био у могућности да упоредо прати два историјска процеса: национализам империјалистичких држава и однос међународног радничког покрета; посебно партија у оквиру Друге интернационале. Његова схватања можемо пратити током два периода — први период је период рада у Интернационали, а други представља синтезу драгоценог револуционарног искуства прве социјалистичке земље, која је истовремено решавала класно и национално питање.

Лењин полази од поставке да је класно и национално питање неодојиво по својој суштини. Стога је посветио пуну пажњу разради и одговору на питање у вези са нацијом, а посебно питање културно-националне аутономије. Ако се има у виду да свака нација осећа своју културу као битан елемент свог самосталног постојања, онда је јасан значај правилног решења тог питања. Лево крило Друге интернационале посебно Лењин и Кауцки, никада нису истицали неку посебну пролетерску културу, која тек треба да се оствари после социјалистичке револуције. Посебан значај и место у полемикама вођеним у оквиру 2. интернационале имало је право нација на самоопредељење. Лењин никада није био у дилеми поводом одређивања односа националног и интернационалног, али управо око овог питања издвајају се различите концепције међу аустро-марксистима и немачким социјалдемократима. Кауцки сматра да је држава са шароликим националним саставом изузетак, чији је развој, из овог или оног разлога, остао „ненормалан”. Ото Бауер истиче одбрану сфере „културно-националне аутономије”, због које прецењује нацио-

нални моменат и даје примат у односу на интернационални", Роза Луксембург (Rosa Luksemburg) покушава да утврди неке економске законитости које онемогућавају самоопредељење малих народа. Пошто су мале нације економски зависне од великих, њихова економска несамосталност онемогућава да самостално одлучују о правном и политичком остварењу свог националног суверенитета. Лењин критикује економистички приступ Р. Луксембург националном питању, уочавајући недостатак фактора политичке и правне самосталности; у свом чланку „О праву нација на самоопредељење" (1908—1909), он наводи карактеристичан процес продора капитализма у Азију, где су империјалистичке државе угрозиле не само економски већ и политички опстанак појединих нација. Упоредо са експанзијом страног капитала јавили су се национални покрети, да би затим почео процес рушења вековних остатака феудалне хијерархије и стварање модерних буржоаских држава (пример Јапана). Развој економике јесте услов о коме треба размишљати, који треба узети у обзир при утврђивању националног питања, али при том не треба занемаривати политички и фактор националне свести. Неколико револуција крајем 19. и у првој деценији двадесетог века, у Персији, Турској и Кини биле су буржоаске националне револуције, у којима је будуће националног покрета имало бар толико значаја, колико економски фактор.

Лењин указује на специфичност услова Русије, у којој су национални покрети ишли битно различитим путевима, различитим чак и у односу на вишенационалне монархије, као што је била Аустро-Угарска. У Русији су хегемонистичке тежње Великоруса довеле до економске и политичке неравноправности других нација у држави; али Русија је била издвојена, далеко од националних покрета у Средњој Европи, чак ни национални покрети у суседним азијским земљама нису имали већи утицај на решење њеног националног питања. Руски пролетаријат прошао је кроз процес превађања сопствених заблуда и предрасуда о нацији, пре него што је био спреман да оствари социјалистичку револуцију, која ће значити и битно нов приступ решењу овог питања. Совјетска социјалистичка револуција значила је стварање у пракси дијалектичког приступа појму и развоју нације, од Маркса и Енгелса, до Ласала и Лењина. Битна разлика је управо у томе што буржоаски национални покрет увек тражи *повластице* у свом интересу. Насупрот томе, пролетаријат подржава нацију као историјску категорију као потребу једне епохе, свесно прихватајући чињеницу да је то фактор који не само интегрише већ и дезинтегрише.

Марксисти Русије превазишли су став Бирографије и феудалних спахија, изражен у три речи — „самодржавље, православље, народност". У својим расправама и чланцима посвећеним националном питању, Лењин истиче разлику између националног самоопредељења и присталица отцепљења — они се не могу међусобно изједначити, као што се присталице развода брака нису могле изједначити са присталицама распада породице. Интереси радничке класе и њене борбе против капитализма захтевају потпуну солидарност и јединство радника свих нација.

У годинама пред први светски рат, европске социјалдемократске партије нашле су се пред алтернативом — или гласати, заједно са нацио-

налном буржоазијом, за повећање ратних буџета, или се борити против империјалистичких сила за идеју социјалистичког хуманизма и интернационализма. Партије Друге интернационале напустиле су опредељење међународног пролетаријата; једна од ретких међу њима која је осуђила интерес империјалистичких сила и прихватила оружани сукоб само као последње средство очувања националне независности, била је Српска социјалдемократска партија. У њеним редовима чврсто је сазрело уверење о неопходности ослобођења и уједињења свих југословенских народа у заједничку федеративну државу. Радничка класа је могла да оствари своје ослобођење само путем стварања балканске федерације. Вођа Социјалдемократске партије Димитрије Туцовић је залазио велики значај Балкана почетком 20. века; у својим делима упозоравао је да су се ту сукобљавали интереси империјалистичких сила, да је то подручје од вишеструког интереса, богато сировинама, које је отварало пут за области Блиског истока и Африку. Стога је разумљив полемички и емотиван тон, којим је испуњен Туцовићев чланак „Србија и Арбанија”: „као представник пролетаријата који није био никада измеђар завојевачке политике владајућих класа, социјална демократија је дужна пратити корак у корак истребљивачку политику власника према Арбанасима, жигосати као варварство које се врши под лажним изговором више културе, као класну политику буржоазije која се најштетније одазива по класне интересе пролетаријата, као антинародну завојевачку политику која доводи у опасност мир и слободу земље и силно погоршава положај народних маса”.

Србија је, Лењин је о томе писао већ у току рата, била једина земља која је водила праведни рат, рат за своје национално ослобођење. Држава која је настала из те борбе успела је да први пут оствари државноправну заједницу југословенских народа; тиме је започет процес који је кретао од стварања државноправне заједнице ка револуционарној борби маса за национално ослобођење. У току првог светског рата дослази до стварања прве социјалистичке државе. У исто време то је била изградња једне вишенационалне федералне заједнице.

Облик и искуства вишенационалног федерализма у СССР. — Идеја о остварењу федеративне заједнице у Совјетском Савезу, била је повод и основ за сукобе и неразумевања, како унутар СКП(б), тако и међу марксистичким мислиоцима у радничким покретима других земаља. Најчешће се износило гледиште према коме је СССР формално савезна држава, али у стварности не може бити организован као федеративно друштво. У периоду централистичког развоја Совјетског Савеза, до доношења Устава, настале су теорије о централистичком, унитарном федерализму. Њихово порекло треба тражити у идејама руских социјалдемократа пре Лењина, који су сматрали да је федерализам врло вероватна алтернатива за централизовану пролетерску државу. Овакво схватање одржавало се и после стварања федеративне државе. Друга концепција, којом се формално решава национално питање, док у суштини значи негацију основних поставки Маркса и Енгелса о нацији, јесте схватање Бухарина и Стаљина; они су сматрали да социјализам аутоматски решава

и проблем нације. Стаљин је решавању једног веома сложеног и деликатног питања, као што је национални феномен, пришао крајње упрошћено и вулгарно материјалистички. Од појаве свог чланка „Марксизам и национално питање” (1913), он је показао у теорији и пракси да је остао на површини појавних облика нације. У теорији то је значило утврђивање једне дефиниције, којом се набрајају одребена својства нације: „нација је стабилна историјски конституисана заједница језика, теорије, економског живота и духовне формације која се изражава у заједници културе”. Овде недостаје неколико битних компоненти, без којих појам нације остаје непотпуно објашњен — а то су етничко наслеђе, као претежно психичка компонента, као и културне и језичке особености сваке нације”. Везаност нације за територију је гледиште немачке теорије о нацији, коју је Стаљин прихватио. У суштини овај фактор има мали значај, просторност је само једна, и то не одлучујућа компонента у настајању нације. Знатно већи је значај јединства културе, под којом треба разумети не само интелектуалне активности, не само веома значајне менталне и духовне особености које се називају „национални карактер”, национална култура је „скуп начина живота”, начина на који људи мисле, осећају, изражавају се и утичу на околину.

Приступ Лењина и Стаљина проблему стапања и одумирања нација је битно различит. Један од прва три декрета који су донесени после избијања октобарске револуције, био је декрет „о праву нација на самоопредељење”. Овај принцип Лењин је потпуније разрадио на V и VI свесруском конгресу Совјета, јула и новембра 1918. Период „ратног комунизма” до 1920 је представљао почетак ослобођења и националног конституисања; борба против стране интервенције којом је било испуњено то раздобље, представљала је објективну сметњу за институционализовање започетог процеса. Милитаризација привреде која је проистекла из конкретних околности, довела је до крутог централизма и стварања идејно-политичке атмосфере у којој су се развијале акције и политика група и појединаца, који су о самоопредељењу народа имали другачије мишљење од Лењина. Већ у овом периоду испољила се тенденција доминирања руске федерације.

Друга етапа решавања националног питања везана је за период 1920—21. године. Пошто је земља ослобођена од притиска империјализма и унутрашње контрареволуционарне побуне, поједине совјетске републике, у тежњи да очувају свој интегритет и самосталност, инсистирале су на доношењу декларација, уговора и сличних аката.

Једно од кључних питања која су се јавила у овом периоду односило се на обим аутономије и њено регулисање. Аутономија је такав облик унутрашњег политичког уређења у коме ове заједнице као реални колективитети располажу унутрашњом снагом и уставом утврђеним правима и средствима да аутономно регулишу своје односе. У социјалистичком друштву аутономија националних заједница не схвата се у њеном техничко-уставном смислу, већ у оригинерном социјалном осамостаљењу; тиме је у пракси остварен концепт који се у свом почетном виду налази у делима мислилаца — од Аристотела, Монтескијеа, Декарта, Спинозе, Канта, Хегела, до Маркса и Лењина. Основна идеја федерације је оства-

ривање одбрамбеног циља, што је имало значај и при стварању совјетске и југословенске федерације. За настајање модерних федеративних творевина, поред одбрамбеног карактера, несумњиво су значајни и национални и економски циљеви. У епохи савременог ступња развитка технологије, економска самосталност може се очувати само помоћу великих националних творевина.

У редовима марксиста између два рата постојала су различита схватања о овом питању, Анархосиндикалисти Француске, Шпаније, Италије, Холандије, а као појединци оваква схватања раније су заступали Ерве (Herve) и Лафарг (Lafargue), изједначавали су пролетерски интернационализам са антипатриотизмом. На другом полу стоји схватање нације као вечите категорије која је настала у првобитној заједници, везана за све епохе људског друштва и постојаће у будућности; ово мишљење заступали су аустријски социјалдемократи, нарочито Бауер и Ренер.

Изграђивање совјетске федерације омогућило је не само афирмацију догле непризнатих нација већ су се показали и неки облици доминације великих нација над малим и национално обрачунавање са присталицама аутономизације. Лош увек поједине нације нису могле да се равноправно поставе у односу на руску. У конкретним историјским околностима, где су преовлађујући утицај имали грађански рат и борба против глади, процес замене старог државног апарата наслеђеног од царске Русије, био је постепен и знатно отежан. Чак и руководиоци СКП(б) су показивали бирократско-централистичке тежње. Бирократска крутост с једне стране, и тежња за брзим осамостаљењем погодовали су тешком неспоразуму, и затим насилном угушивању покрета на Кавказу 1920. године, које су предузели Орцоникидзе и група руководиоца Централног комитета. Пракса је показала да нормативно установљена нација није једини предуслов њеног равноправног статуса, већ можда у још већој мери национална попустљивост. У својим писмима од 30. XII и 31. XII 1922, Лењин је осудио остатке ситнобуржоаског гледања на националне односе и сликовито изразио неопходност међусобне толеранције: „... боље је пресолити у страну попутљивости и уступака према националним мањинама, него недовољно посолити”.

Национално питање у Југославији. После завршетка првог светског рата оформљена је држава СХС, прва државноправна заједница југословенских народа. Али у оквиру тог државног склопа није остварена национална равноправност за све народе, коју су они с правом очекивали. Уз економско и социјално угњетавање удружило се и национално. Пошто је буржоазија појединих нација прихватила хегемонију српске буржоазије, да би бар делимично очувала свој положај, једина снага која је постала стварни носилац борбе за национално ослобођење, била је радничка класа.

Комунистичка партија Југославије, револуционарна организација пролетаријата организована 1919. год., била је носилац борбе за националну равноправност. Али процес сазревања ове идеје није био ни лак ни једноставан, као што би неко данас могао да закључи. Опште политичко и социјално врење у првим данима после стварања СХС, довело је до различитих схватања и односа према питању нација и перспективи

федеративног уређења; ова размимоилажења постајала су и у социјалдемократским партијама непосредно после окончања рата. Основни циљ Партије био је уједињење земље, али у оквиру централистичке концепције. Национално питање је проглашено за буржоаско-идеолошко оруђе: „скидајући национално питање са дневног рзда, пролетаријат има чисто поље на коме се јасно виде класне супротности и на коме може да се види чиста класна борба (подвукла Д. С.). Социјалдемократска партија истичала је значај уједињења, због чега заступа став да треба „уклонити све установе које на себи носе карактер сепаратизма и које би сепаратизам племенски или покрајински могле потхрањивати“. Из наведеног се види да се у почетку национално питање сматрало аутоматски решеним.

У 1920. години КПЈ констатује да једна владајућа нација даје грађанска права и слободе другим нацијама. И у Коминтерни се дошло до закључка да је то питање сложено и треба га решити, што је управо задатак пролетерских партија. Извршни одбор Коминтерне упутио је проглас партијама Бугарске, Румуније, Југославије, Грчке и Турске у мају 1920, у коме се истиче да само победа радничке и сељачке револуције може да доведе до уједињења свих балканских народа у оквиру једне подунавско-балканске државе. За други конгрес Коминтерне Моша Пијаде и Живко Јовановић израдили су нацрт Резолуције о националном питању, која никад није била прочитана, мада је била поднета на увид Комунистичкој партији фебруара 1921.

На Трећој земаљској конференцији КПЈ одржаној 1923, донета је Резолуција о националном питању. У њој се наводи да је уједињење Срба, Хрвата и Словенаца резултат империјалистичке политике Антанте и српске владајуће класе. Хрватска и словеначка буржоазија капитулирале су пред тим диктатом, у страху пред незадовољним радним масама града и села. Српска буржоазија највише је допринела заоштравању националних супротности. Али њен интерес је неопходно одвојити од интереса широких маса. После оснивања нове државе, она је наставила експлоатацију и пљачку народа у новоприпојеним крајевима, па и на рачун хрватске и словеначке буржоазије. Један од инструмената тог централизма јесте и Видовдански устав; њиме се спроводила национална хегемонија против хрватског и словеначког народа и њихове економски развијеније буржоазије. У закључку овог документа се наводе револуционарни задаци КПЈ: 1. одстрањивање хегемоније путем права самоопредељења, неопходност да радничка класа помаже борбу сељачких маса и угњетених нација, и удружи је са борбом против капитализма; уједињење радних маса свих нација је неопходан предуслов за образовање федеративне радничко-сељачке републике у Југославији, на Балкану и у Подунављу. Посебно се одређује право отцепљења, али се истиче да такво отцепљење није увек сврсисходно. КПЈ ће се борити за најпуну локалну самоуправу унутар оваквог државног уређења. Радничко-сељачке владе у таквим републикама су једина форма владавине која ће дефинитивно решити национално питање и радни народ свих нација заштитити од националне буржоазије: „... КПЈ ће се разликује и у националном питању од југословенских социјалпациота, који су интернацио-

налисти само на речима, а у ствари помажу хегемонији српске буржоазије. Као интернационална партија, КПЈ помаже борбу за самоопредељење народа против националног угњетавања. Она помаже сељачке покрете угњетаваних нација, настојећи да их одвоји од кобног утицаја буржоазије. Као интернационална партија, КПЈ помаже борбу за самоопредељених илузија, да успостави јединствени фронт радника и сељака и борбу за национално ослобођење споји са борбом за социјално ослобођење и радничко-сељачку републику.

Јуна 1936. године одржано је саветовање Коминтерне, о чему је руководство КПЈ информисано на састанку у Сплиту, 9. и 10. VII 1936. Пред општом опасношћу коју је представљао фашизам, пред КПЈ се поставио тежак и сложен задатак остваривања јединства југословенских народа, у условима када је владајућа буржоазија допринела стварању националне нетрпељивости, предрасуда и мање или више испољеног шовинизма.

У новембру 1940, донета ја резолуција под називом „борба против великосрпске клике Цветковић—Мачек”.

У периоду када се КПЈ нашла пред изузетно деликатним и сложеним задатком настало је дело које је значајно допринело теорији и пракси разрешења националног питања КПЈ у годинама пред II светски рат, то је књига Едварда Кардеља: „Развој словеначког националног питања”, објављена 1937. године. Кардељ даје преглед развоја нације у позном феудализму и после буржоаских револуција земаља Западне и Средње Европе. Нарочиту пажњу и доста простора посветио је развоју многонационалне аустријске монархије, у чијем саставу је била Словенија до 1918. године. Он подвргава критици схватања аустромарксиста. Ренера и Бауера. Кардељ указује на значај буржоазије за развој националне свесни словеначког народа, границу историјске улоге буржоазије и значај пролетаријата као снаге која је способна да уједини националне интересе свих слојева словеначког народа.

Свест о својој националној припадности та млада буржоазија је први пут испојила у револуционарној 1848. Домаћа буржоазија била је економски слабија од страних капиталиста; Италијани и Немци држали су крупнију трговину и занате, они су били највећи закупци, преузели су феудалне топионице и развили их у капиталистичка предузећа, претежно су се бавили зеленашењем. Нестајање еснафа довело је до масовног пропадања словеначких занатлија, док је трговина била сконцентрисана у рукама немачких трговаца. Преврат у Европи 1848. донео је толике промене, да их заостало словеначко друштво није могло прихватити — и ту је корен реакционарног става словеначке буржоазије. У страху пред немачком хегемонијом, словеначка буржоазија се залаже за уједињење Словеније, али у оквиру Аустрије. Либералне вође су се повукле, опортунизам је захватио већину, нарочито после 1871. год. Једини доследни борац за пуну слободу словеначког народа остао је књижевник и политичар Фран Левстик. Словеначка буржоазија се 1918. године још суочавала са нерешеним проблемима од 1848. год. За све време постојања предратне Југославије, поједине словеначке странке су са више или мање успеха улазиле у парламент, поједини њихови представници били су чла-

нови влада, али најшири словеначки слојеви пасивно су очекивали разрешење догађаја.

Дело Едварда Кардеља „Развој словеначког националног питања” није само манифест става КПЈ у периоду њеног јачања и коначног раскида са унитаристичком концепцијом Југославије. То је целовито, продубљено дело које и данас може и треба да се чита, да би се боље схватили наши међунационални односи.

Однос КПЈ према националном питању пред устанак 1941. год. У КПЈ су се дуго задржала Стаљинова схватања, која нису била довољно научно разрађена; његов концепт утицао је и на целокупни став Коминтерне, у периоду између њеног V и VII конгреса (1924—1935), када је постојала теза да је Југославија само творевина Версаљског уговора и као такву је треба разбити, издвојити Словенију, Хрватску и Македонију. Политичка подела Југославије је протумачена као доследно прихватање Лењиновог учења о праву нације на самоопредељење, укључујући и право на отцепљење. При том се заборављало да је Лењин у свом писму Шаумјану (од 6. 12. 1913) истакао: „ми смо за право одвајања (а не за одвајање свих). Аутономија је наш план уређења демократске државе. Одвајање уопште није наш план, одвајање ми никако не пропагирамо. Уопште узевши, ми смо против одвајања”.

За коначно опредељење става КПЈ о националном питању значајан је састанак руководиоца актива КПЈ у Москви 1936, на коме су учествовали чланови ЦК који су добро познавали проблеме у вези са националним односима — Јосип Броз Тито, Едвард Кардељ и Благоје Паровић. На саветовању је заузет став о неопходности уједињења југословенских народа у борби против фашизма. Донета је одлука да се у Југославију упути организациони секретаријат ЦК КПЈ, под руководством Јосипа Броза Тита. Одмах по доласку у земљу, организациони секретаријат је упутио проглас народима Југославије, у коме су изложени основни задаци у борби за решење југословенског питања.

У периоду непосредно после априлског рата и окупације, КПЈ је предузела низ акција и велике напоре да широким масама објасни узроке априлског слома. У свом прогласу од 15. IV 1941, ЦК КПЈ је позвао југословенске народе на борбу против окупатора, а посебно је упозорен хрватски народ да не прихвати пропаганду фашистичких елемената, којом се позива на уништење српског становништва. У току априла и маја 1941, сви покрајински комитети донели су прогласе сличне садржине. Посебан напор су уложили покрајински комитети Хрватске и БиХ, јер су у овим областима заоштрени међунационални односи већ довели до сукоба и покоља српског становништва; нарочито је било тешко стање у Босни, у којој су франковци успешно сејали лажи о томе да су Муслимани хрватске националности, како би се што више допринело расцепу између српског и муслиманског становништва. Ови напори су довели до позитивних резултата у свим покрајинама, сем у Македонији. КП Македоније прихватила је тезу о српској нацији као угњетачу македонског народа, те да је једина могућност националног ослобођења издавање Македоније из Југославије и повезивање њене КП са ЦК Бугарске радничке партије (комуниста).

У току целог рата и револуције КПЈ остаје доследно свом опредељењу. То је борба за свесно и добровољно уједињење народа у федеративну заједницу. Идеја националног самоопредељења изражена је у свим правним документима нове Југославије, од I и II заседања АВНОЈ-а до текстова устава 1946, 1963. и 1974; у преамбули ових текстова Југославија се одређује као „федеративна заједница добровољно уједињених народа”. Развитак социјалистичке Југославије значио је, између осталог, нове могућности за потврду националних особености и посебности југословенских народа.

Корени националног егоизма. — У класичној теорији појам „национализам” је употребљаван у смислу родољубља, које би могло да се формулише као „позитивни егоизам”. То значење је данас напуштено. У модерном смислу национализам значи националну ограниченост, величање своје нације а потцењивање туђе, проповедање мишљења да је сопствена нација изнад других, носилац већих или „изузетних вредности” и слично. Национализам редовно укључује негативски елемент — потцењивање туђих националних осећања, обезвређивање тековина других нација. У политици и државној сфери национализам се испољава као унитаризам и хегемонија, као тенденција укидања националних особености. Стога је национализам идејни израз економског интереса владајуће класе. У периоду империјализма, изразити национализам се преображава у космополитизам, за кога су националне границе само царинске зоне кроз које пролази државни капитал.

Радничка класа даје квалитативно нови карактер међународним односима, остварујући пут демократског решавања међунационалних несугласица. Пролетаријат не негира нацију и слободу националног опредељења — како су сматрали поједини писци. Он се бори за равноправност свих народа.

Национално питање има изузетан значај у свим областима друштвено-политичког живота, а његово успешно решавање у сфери економских односа довело је до остварења самосталног развоја националних привреда и њиховог повезивања. У условима савременог социјалистичког друштва, развој националних односа јесте и треба да буде усмераван средствима комуникација и културном политиком. Комунисти су дужни да се пре свих боре за афирмацију нација против појава национализма. И у редовима СК било је случајева изражавања страха од угрожености појединих подручја, заштите посебних националних интереса и слично. Идеја социјалистичког интернационализма коју су изразили у својим делима Маркс и Енгелс, а посебно Лењин, у суштини изражава потребу да се свако окрене сопственом подручју и ту разрешава остатке старих националних предрасуда.

Прави хуманизам нема везе са национализмом, јер подразумева поштовање националних права човека и суверенитета народа. Данас националне границе постају управо толико непотребне колико и границе између феудалних провинција некада.